

զրական տեղեկութեան մը բնաւ չհան-
դիպեցանք, որ անշուշտ շատ հետա-
քրքրական կրնար ըլլալ նաև մեր ըն-
թերցողաց:

Բա-տը-Ֆալէի վրայ կամուրջ մը:

Պիտի գայ ժամանակ, յորում մարդ-
կային յանդգնութիւնը վախնալով մը
կանկ առնէ. և կամ մեծագործութեան
ոգին պիտի մարի արդեօք մարդուս սըը-
տին մէջ:

Գիտութիւնը իր այս ետքի յիսնա-
մեայ շրջանին մէջ այնպիսի հրաշալիք-
ներ գործեց և այնպիսի անմահական
հրաշակերտներ բարձրացուց, որոնք՝
կրնանք ըսել թէ անկարելոյն գաղա-
փարը օտարացուցին մեր մտաց առ-
ջէն, և գրեթէ գրեթէ զմարդ ամե-
նայնի կարող կ'ուզեն կարծեցնել տալ:

Ասկէ ետքն ամեն տեսակ մտածու-
թիւն, և ամեն տեսակ առաջարկու-
թիւն կրնայ մարդս յղանալ և առաջ-
արկել, առանց հասարակաց ծիծաղը
շարժելու. և եթէ յետ մտադիր և գիտ-
նական քննողութեանց անտեղի ալ հա-
մարուի՝ բայց իսկզբան ոչ ոք կը հա-
մարձակի չենք կրնարք ըսել: Դարը՝
որ երկաթուղին հնարեց, ելեքտրական
հեռագրութիւն և լուսանկարը գտաւ,
ինչո՞ւ ասոնցմէ աւելի զարմանալիները
և օգտակարները պիտի չստեղծէ:

Ներկայ մարդկութեան արարքը իր
կարողութեան և հանճարոյն ապացոյցը
և հաւաստիքն են: Օրինակի համար կը
տեսնէ Ափրիկիոյ և Ասիոյ մէջ ցամա-
քալեզու մը, և զանիկայ իւր շահուն և
յառաջադիմութեան խափանիչ ճանչ-
նալով, հրաման մը կը հանէ որ մէջտե-
ղէն անհետ ըլլայ. և ահա մէկէն 'ի մէկ
3000 գործաւորք գործինքը ձեռու-
նին առած կը պատռեն կը փլցընեն ցա-
մաքալեզուն, և Միջերկրականին ջուրե-
րը կ'երթան կը խառնուին կարմիր ծո-
վուն հետ: Նոյն մարդկութիւնը կ'ըսէ
զարձեալ. Մինչև երբ Ալպիքը Գաղ-

ղիան իտալիայէն պիտի բաժնեն. ին-
չո՞ւ ժայռերու լեռնակուտակ դէզ մը
երկու ազգաց մէջ պատուար պիտի ար-
ձանանայ, որոնք կ'ուզեն իրարու մեր-
ձենալ և իրարու ձեռք տալ. շատ ժա-
մանակ չանցնիր և Մոն-Սընի ան-
դունդները կը սկսին սաստկակոծ ծե-
ծուիլ, և քիչ ատենէն թուշուն շողե-
կաւքը իտալիան Գաղղիոյ ստորոտը
պիտի տանի: Ասոնք ամենքը և ասոնց-
մէ զատ ուրիշներ ալ մարդկութեան
զարմանալի մեծագործութիւններ են,
որոնց մեծութեան, վսեմութեան և օգ-
տակարութեան յիշատակները պիտի
չեղծանին և պիտի չմոռցուին, մինչև
որ ուրիշ գործեր՝ քան զառաջիններն
աւելի վեհ և վսեմ, աւելի ճարտար, և
աւելի օգտակար մարդկային ընկերու-
թեան՝ առաջնոց վրայ քող մը չձգեն:

Կը թուի որ մարդիկ ալ իրենց բո-
վանդակ կարողութեամբ այս բանա-
ճշգրտել կը ջանան. մոռնալ և մոռցնել
տալ առաջինները, անոնց տեղ նորեր
հնարելով, և հասարակաց զարմանքը
և մտադրութիւնը ասոնց վրայ դարձը-
նել տալով: Այսպիսի մտածութեան մը
արգասիք կրնանք համարիլ Գաղղիոյ
Անգղիոյ հետ միացնելու առաջարկու-
թիւնը. բայց թէ կրնայ բաղդատուիլ
այս՝ հեռագրութեան և երկաթուղոյն
գիւտերուն հետ. — այնչափ՝ որչափ որ
առաջնոց ստուգութիւնը և երկրորդին
անստուգութիւնը կը թողու ընել այս
բաղդատութիւնս. վասն զի բաղդա-
տութեամբ առջի գիւտերուն կարևորա-
գոյն ըլլալը ճանչնալուատեն, երկրորդին
ալ քան զանոնք մեծագործութեամբ
գերազանցելը պէտք է ճանչնալ:

Ամենքը գիտեն որ Գաղղիան Անգ-
ղիոյ հետ միացնելու մտածութիւնը և
նոյն իսկ առաջարկութիւնը նոր բան
չէ, այլ յայնմ է նորութիւնը, որ հիմա
առաջարկութեան կերպը փոխուած է:

Առաջին անգամ Գաղղիան Անգղիոյ
հետ (Բա-տը-Ֆալէի նեղուցով) միացը-
նելու մտածութիւնը հասարակաց ներ-
կայացուց՝ իմաստնոց քննութեան տակ
ձգելով զայն, Պ. Թոմէ կամոն գաղ-

դիացի զինուորական ճարտարապետը 1857 ին . և մտածութիւնն էր դրննել մը բանալ Բա-տը-Քալէի տակէն : Ամեն մարդ կրնայ գուշակել, թէ սրչափ խօսակցութեան նիւթ տուած պիտի ըլլայ այս առաջարկութիւնս ժողովրդեան ամեն աստիճանի մարդկանց, սրչափ միտքերը բանեցուցած, և սրչափ սիրտերը յուսոյ և տարակուսի մէջ ալէկոծած :

Ճարտարապետը վստահ իրեն մանրաքննին դիտողութեանցը և առաջարկութեան յաջողելուն վրայ, առաջարկեց նաև գործոյն գործադրութեան կարևոր դրամը, որ էր 70 միլիոն Ֆրանգ : Ան ատեն Գաղղիա խնդրոյն յարգ մը և արժէք մը տալով, մասնաժողով մը կազմեց, յանձնելով անոր որ Պ. Թոմէ Կամոնի առաջարկութիւնը վերստին քննէ ըստ ամենայն մասանց, և յետոյ դրննելին կարելիութեան վրայ իր կարծիքները գրի վրայ առած իրեն ներկայացընէ : Մասնաժողովը սկսաւ իր քննութիւնները, և ժամանակ անցնելէ ետքը 500,000 Ֆրանք փոխ ուզեց իրեն յանձնուած պաշտօնը լրացնելու համար . կամ այն էր որ խնդրեալ գումարը չափազանց երեցաւ և կամ ուրիշ պատճառաւ՝ ամենայն ինչ լռութեան մէջ մնաց : Բայց ասով ոչ առաջարկութիւնն իր յարգը կորսնցուց, և ոչ միտքերն իրենց դիտողութեան առարկայն փոխեցին, այն որ մէյ մը զարմանալի, մեծագործ և օգտակար ճանչցուած էր ամենէն, միշտ նոյնպէս մնաց . սոյն պատճառաւ է որ ուրիշ զինուորական ճարտարապետ մը Պ. Պուդէ անուամբ՝ սոյն մտածութիւնը կ'առաջարկէ տէրութեան, միայն անոր գործադրութեան կերպը փոխելով :

Պ. Թոմէ Կամոն Ովկիանոսին տակէն դրննել մը կ'ուզէր բանալ, թողով որ ահագին ծովը իր շինութեան ծածկոյթն ըլլայ, աներկիւղ անոր ամենէն սաստիկ բռնութիւններէն ալ . իսկ ասիկայքան զիւր առաջնորդն յանդգնագոյն՝ կ'ուզէ Հռոդոսի նաւահանգստին արձանին պէս ոտքին մէկը Գաղղիա դնել և միւսը

Անգղիա, փոխանակ Կամոնի պէս, Ովկիանոսին տակէն լողալու, կ'ուզէ անոր վրայէն թևատարած թռչելով անցնիլ . պարզ ըսենք, փոխանակ դրննելով մը Գաղղիան Անգղիոյ հետ միացընելու, երկնայարկ և միակամար կամ մուրջով մը կ'ուզէ միացընել : Փառաւոր մտածութիւն, ահեղ մտածութիւն, կրնանք ըսել նաև խելացի մտածութիւն . թէ որ մտածութիւնը գործադրութեան ատեն չոչնչանայ :

Թերևս շատերը ըսեն որ այսպիսի առաջարկութեան մը գործադրութիւնը դժուարին է որ զիւրաւ յաջողի Գաղղիացոց ձեռքը . վասն զի Գաղղիացիք անգամ խոստովանած են և կը խոստովանին կամրջաշինութեան արհեստին մէջ իրենց յետամնացութիւնը, և միանգամայն Անգղիացոց և Ամերիկացոց այս բանիս մէջ անհամեմատ կերպով զիրենք յառաջելը : Գաղղիոյ կամուրջները յԱմերիկա շինուածներուն և ոչ իսկ չնչին գաղափարներն են, ոչ մեծութեամբ և ոչ մեծագործութեամբ . օրինակի համար յիշենք Գոլուամիոյ կամուրջը՝ Ուպհաննահի վրայ, և Ուոլինկ դրնինը՝ Բողոմաքի վրայ, իւրաքանչիւրը երկու հազարամեդր երկայնութեամբ . դարձեալ Խողովակաւոր կամուրջը՝ որ զՄան կղզին Մեծ Բրիտանիոյ հետ կը միացընէ Ս. Գէորգայ անցքին վրայէն, առաջնոց պէս ընդարձակ և քան զանոնք աւելի մեծալէն և մեծագործ : Բայց սակայն այս գործս, որ մինչև հիմա իր տեսակին մէջիները պիտի գերազանցէ թէ մեծութեամբ և թէ կարևորութեամբ, կը թուի որ Պ. Պուդէի ձեռքն յաջողի . որով այս մասիս մէջ ալ Գաղղիացիք առաջիններէն ըլլան, և Պ. Պուդէի հանճարովը, որ պարագայիս մէջ յաջողելու համար մինչև հիմա գտնուած հնարքները բաւական չսեպելով, ուրիշ գիտեր և ուրիշ տեսակ տեսակ միջոցներ գտած է, կամրջաշինութեան արհեստին վրայ մեծ փոփոխութիւն մը բերեն :

Պ. Պուդէ երկու առաջարկութիւն ներկայացուցած է գաղղիական տէրու

թեան Գաղղիան Անգղիոյ հետ միացընելու համար . մէկն է, ինչպէս առաջ ալ ըսինք, միակամար կամուրջով մը միացընել, միւսն ալ ինը կամարի վրայէն ձգուած կամուրջով մը : Բայց առաջարկութեանց երկուք ըլլալուն պատճառը վերջը թողլով, նախ ըսենք թէ այս երկու առաջարկութիւնները ինչ հնարքներով 'ի գործ պիտի դրուին :

Միակամար կամուրջը ձգելու համար, Պ. Պուդէ նախ և առաջ հիւսկէն գործուած մը պիտի ընկզմէ Բա—տը—Քալէի նեղուցին մէջ Պլան—հէ հրուանդանէն մինչև Տուվրի ամրոցը . և այս հիւսկէն գործուածը ամեն գործողութեանց հիմը և խարխիւսը պիտի ըլլայ, որովհետեւ ծովուն յատակը՝ որ անկանոն է և միշտ փոփոխական, անկարելի է հաստատուն յատակի տեղ ծառայեցընել :

Պ. Պուդէի նեղուցին մէջ ընկզմած հիւսկէն գործուածը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ վաթսուն երկաթէ ապաւանդակներ, որոնք իրարու զուգահեռ կան և իրարմէ ըստ կամս հեռաւորութեամբ դրուած՝ ուրիշ աւելի բարակ անթիւ ապաւանդակներով իրարու հետ հիւսուած են . այս հիւսկէն գործուածը պիտի ըլլայ ամենամուր, և ոչ առաձգական . և ընկզմելէն ետքը, դատարկ երկաթէ տակառներ՝ որոնց թիւը հիւսկէն գործուածին ծանրութենէն պէտք է հաշուել, զանիկայ ջուրին վրայ պիտի բռնեն 16 մեգր խորութեամբ : Այսպէս այս հիւսկէն գործուածը նեղուցին մէջ հաստատուէն ետքը, անոր վրայ երկաթէ դատարկ և վանդակաձև սիւներ պիտի կանգնէ, որոնք իրենց խարխիւս պիտի ունենան մեծամեծ երկաթի հատորներ : Սիւններն ալ և երկաթի հատորներն ալ առաջուց գործատանց մէջ պիտի շինուին, և կամուրջին խելաց քով իրարու վրայ պիտի ագուցուին . իսկ պանոնք հիւսկէն գործուածին վրայ զետեղելու համար՝ ջուրին տեղատուութեան ատեն ծովեզերք պիտի տանին, և սիւներուն խարսխէն մեծամեծ տակառներ պիտի կապեն .

որոնք ծովուն մակընթացութեան ատեն, երբ սկսին ջուրին երեսը ծածանիլ, այն ատեն շոգենաւ մը բոլորը մէկ տեղ պիտի քաշէ և պիտի տանի հիւսկէն գործուածին քով . յետոյ Պ. Պուդէի հնարած հանճարեղ գործիքովը տակառները կարգաւ վեր պիտի քաշուին, և ամենայն դիւրութեամբ սիւները պիտի իջնան հիւսկէն գործուածքին վրայ և հոն անշարժ պիտի մնան :

Սիւնները կարգաւ հաստատուէն ետքը, անոնց վրայէն առջի հիւսկէն գործուածին նման, ուրիշ մ'ալ պիտի ձգէ, և վրան տախտակով պիտի պատէ, որուն վրայ ետքը աշխատաւորաց աշխատութեան համար տախտակամածը՝ պիտի շինուի :

Մինչև հիմա եղածները բոլոր պատրաստութիւն էին կամրջաշինութեան, ասկէ ետքը պիտի սկսի բուն կամրջին շինութիւնը :

Տասնըմէկ հիւսկէն գործուած պիտի շինուի, առջի երկուքին նման, անոնց պէս ապաւանդակներէ հիւսուած, և ապա զասոնք փոխանակ իրենց երեսին վրայ հանգչեցնելու, իրենց եզերացը վրայ պիտի հանգչեցընեն, բոլորն ալ իրարու զուգահեռական, և ամուր գօտիներով իրարու հետ պիտի կապուին . ասոնց վրայ ալ պիտի դրուի տախտակէ յատակը որ 10½ մեգր լայնութիւն պիտի ունենայ : Ամենայն ինչ ձեռքով պիտի աշխատուի, և հոն պիտի շինուի, և երբ ամենայն բան լմըննայ՝ ան ատեն տախտակամածն ալ սիւներն ալ, ծովուն մէջ ընկզմած հիւսկէն գործուածն ալ պիտի վերցուին, և օդուն մէջ միայն միակամար կամուրջը պիտի մնայ :

Առաջարկութիւնս թէպէտ և յանդուգն՝ բայց միանգամայն յանկուցիչ և մոլորեցուցիչ ըլլալով՝ շատ կուսակիցներ և շատ համախոհներ ունեցաւ : Բայց տէրութիւնը չուզելով այսպիսի գործոյ մը համար, որ թէպէտ և կարևոր է՝ բայց ոչ ամենակարևոր, 100

միլիոն ֆրանգ զոհել, չհաւանեցաւ. ան ատեն Պ. Պուդէ թողլով ասիկայ՝ ուրիշ առաջարկութիւն մը ըրաւ :

Ըստ երկրորդ առաջարկութեան՝ կամուրջը փոխանակ մէկ միջոցի վրայ երկննալու՝ ինը միջոցի վրայ պիտի երկննայ : Հիւսկէն գործուածին տեղ՝ ծովուն յատակը բանի պիտի բերէ, և սիւները փոխանակ առ ժամանակեայ ընելու, մշտամնայ պիտի ըլլան :

Համարինք թէ կամուրջը այս կերպով յաջողութեամբ շինուի, արդեօք պիտի ունենայ բաւական ամրութիւն, և կամ այն ընդարձակութեան մէջ կարելի չէ որ կամուրջը տեղիք տայ :

Կամուրջին ընդարձակութիւնը, կ'ըսէ Պ. Պուդէ, իր հաստատութեանը վրայ ամենևին վախ պէտք չէ որ ձգէ. և դարձեալ թէ կամուրջը պիտի զգայ տրկարութիւն մը, բայց ոչ արտաքին ազդեցութիւններէ պատճառեալ. և այս տկարութիւնը մէկ անգամ մը միայն և ան ալ իսկզբան. այսինքն ամեն մէկ միջոց՝ իսկզբան 11 մեդր տեղիք տալէն ետքը, կամուրջը իբրև մէկ ժայռ մը անշարժ պիտի մնայ. երկրորդ առաջարկութեան ծախքն է 150 միլիոն ֆր :

Պ. Պուդէի փափագն է ընկերութիւն մը հաստատել 100,000 ֆրանգի գլխով մը, և յանձնել անոր որ իրեն զրութեանը հետեւելով այս կամ այն գետին վրայ մէկ միջոցով կամուրջ մը ձգէ. որուն յաջողիլը կամ չյաջողիլը հաստատէ և կամ մերժէ իր զրութիւնը :

Ինչպէս առաջ ալ ըսինք՝ Պլան-Նէ հրուանդանը պիտի ըլլայ Գաղղիոյ մէջ կամրջախելքին տեղը, որ ծովէն 135 մեդր բարձր է. առաջ կրի-Նէ հրուանդանը որոշուած էր և այս որոշմունքը աւելի բնական էր, վասն զի նեղուցին ամենէն կարճագոյն տեղը (29 հազար մեդր) ճիշդ կրի-Նէի և Շէքսքիլ-Քլիֆի կամ Տուվրի ամրոցին մէջտեղը կ'ըլլայ : Բայց ետքը մտածելով որ այսպէս Քալէի նաւահանգիստը գրեթէ կ'ոչնչանայ, վասն զի Քալէն հրուանդանէն քսան հազարամեդր հեռու կը

մնայ, Պ. Պուդէ որոշեց որ Պլան-Նէ ըլլայ կամրջախելքը, վասն զի ան ատեն Քալէէն 8 հազարամեդր հեռու կ'ըլլայ : Գրեթէ հրուանդանին ստորոտն է Սանկադ աւանը, Քալէէն 5 1/2 հազարամեդր հեռու. կարևոր է և միանգամայն դիւրին այս երկու կէտերուն, այսինքն Քալէի և Սանկադին մէջ մեծամեծ աւազաններ փորել, և նաւահանգիստ մը շինել բոլոր ազգաց նաւերուն համար, և ամբարանոցներ շինել. աւանն ալ քաղաքին հետ միացընել մէկ մեծ աղեղով մը, որ նաև նաւահանգիստն ալ չընկալատէ. և վերջապէս Քալէէն մինչև Պլան-Նէ հրուանդանը՝ վաճառականութեան կեդրոն ընել : Այս կերպով, Գաղղիայէն Անգղիա ձգուած կամրջին պատճառաւ, անցողարձը անհամեմատ կերպով յաճախելով՝ Քալէն մեծ յարգ և մեծ անուն կը ստանայ. և մի և նոյն ատեն մօտակայ քաղաքացի վրայ ալ իր ազդեցութիւնը պիտի ընէ :

Ահաւասիկ փոքրիկ զաղափար մը Պ. Պուդէի Գաղղիան Անգղիոյ հետ միացընելու մտածութեանը : Բայց թէ առաջարկութիւնս մտադրութեան արժանի է թէ ոչ, և կամ թէ լոկ ցնորք մ' է, մենք այս նոր զրութեանս հիմունքը ըստ բաւականի բացատրելէն ետքը՝ կը թողունք որ ժամանակը այս հարցմանց պատասխանները տայ :

Ամեն որ անսխալ և տղնուութեամբ լի գըլուխ-գործոցներ տեսնելով՝ անշնորհ և անհանձար միտքերն ալ անոնց մէջ կը կրթուին, ու գեղեցկին՝ վայելուչին և շնորհալոյն ախորժը կը ստանան. կը վարժին ըմբռնել թէ արուեստի և բնութեան գործերուն մէջ որն է գեղեցկին ու որն է պակասաւորը, և այս ցանկալի իրաւախոհ գաղափարը սովորական կ'ըլլայ իրենց հոգւոյն :

ՊԼԱՏՈՆ

Մասնաւորաց շահը միշտ հասարակաց շահուն մէջն է. անկից զատուիլ ուզելը՝ կորսնցնել ուզել է. ուրիշի համար արդարութիւն եղածը՝ մեզի համար բարեբարութիւն է :

ՄՈՆԴԵՍԹԻՆՅՈՅ